

Προσεγγίζοντας και κατακτώντας την τέχνη του γραπτού λόγου

ΘΕΜΑΤΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ-ΕΚΘΕΣΗΣ

2.

Η αφήγηση

α) **Αφήγηση (ή αλλιώς διήγηση)** είναι η παρουσίαση σε προφορικό ή γραπτό λόγο μιας σειράς γεγονότων πραγμάτων – ιστορικών ή φανταστικών – επινοημένων (όπως συμβαίνει στη λογοτεχνία).

Πέρα από την ύπαρξη **πομπού (αφηγητή)** αφενός και **αποδέκτη** αφετέρου ως απαραίτητοι όροι κάθε επικοινωνιακής πράξης (αφήγησης, περιγραφής, ανάλυσης...), πρέπει να επισημάνουμε ότι εξίσου σημαντικό είναι **το ίδιο το περιεχόμενο** μιας αφήγησης, τα μηνύματα που εκπέμπει και οι στόχοι τους οποίους εξυπηρετεί κάθε ιδιαίτερο αφηγηματικό κείμενο.

Στο περιεχόμενο, στη μορφή, το ύφος κ.τ.ο. ενός αφηγηματικού κειμένου (όπως και κάθε κειμένου) αποφασιστικός είναι **ο παράγοντας του κοινωνικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο διαμορφώνεται.**

Η κοινωνική θέση, οι ιδιότητες, η μόρφωση, η ικανότητα χειρισμού του λόγου από πλευράς του αφηγητή και η αντιληπτική ικανότητα, η μόρφωση, κλπ., η κοινωνική θέση του αποδέκτη της αφήγησης καθορίζουν τους σκοπούς του αφηγηματικού «μηνύματος» και «κρίνουν» τη μορφή του ως κειμένων.

Σε κείμενα αφηγημάτων σχολικών εκθέσεων οι οδηγίες προς τους μαθητές είναι να συνθέσουν το περιεχόμενο, βάσει των εξής ερωτημάτων:

- Πού και πότε συμβαίνει το γεγονός;
- Ποιος – ποιοι πρωταγωνιστούν ή μετέχουν;
- Γιατί συμβαίνει;
- Ποιος είναι ο ρόλος του αφηγητή στα γεγονότα (συμμετέχει, βλέπει, επηρεάζεται;)
- Ποια είναι τα αποτελέσματα του συμβάντος.

- ✓ Η **αφήγηση πάντα συμπληρώνεται από περιγραφές και σκέψεις του αφηγητή.** Τα καλύτερα κείμενα αφηγήσεων, τα λογοτεχνικά δηλαδή, κατορθώνουν να αποσπάσουν το ενδιαφέρον του αποδέκτη και να του στείλουν αποτελεσματικά τα μηνύματα του αφηγητή (κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά, αισθητικά, φιλοσοφικά, ιδεολογικά...)

β) Ο **τρόπος παρουσίασης** των γεγονότων – πράξεων (κλπ.) σε μια αφήγηση, από τον αφηγητή, **ονομάζεται «αφηγηματική πράξη»** και τα ίδια τα γεγονότα **«αφηγηματικό περιεχόμενο».**

Για αφηγήσεις με κοινό το περιεχόμενο μπορεί να διαφέρει, ίσως και ριζικά, η «αφηγηματική πράξη», από αφηγητή σε αφηγητή. Τον καθοριστικό ρόλο παίζει **η θέση και ο σκοπός** του κάθε αφηγητή (βλ. τις επισημάνσεις στο σημείο α' αυτής της

ενότητας) και ο **χαρακτήρας** που πρέπει να έχει κάθε αφηγηματικό κείμενο (απόρροια άλλωστε των δυο προηγούμενων παραγόντων). Ένα κείμενο **υπηρεσιακής αναφοράς** διαφέρει ριζικά ως προς την αφηγηματική πράξη από ένα **λογοτεχνικό κείμενο** για το ίδιο γεγονός.

Σε κείμενα «υπηρεσιακού χαρακτήρα» η αφήγηση παρουσιάζεται **σύντομη, τυπική και όσο γίνεται πιο «αντικειμενική»**.

Αφηγηματικά κείμενα υπάρχουν **πολλών ειδών** με διαφορετική έκταση πολύ περιορισμένη, σύντομη, εκτεταμένη ή και πολύ εκτεταμένη (π.χ. οι αφηγήσεις σ' ένα μυθιστόρημα)

Σε μια τυποποιημένη αναφορά περιστατικού από μια υπηρεσία

Είτε δεν γίνεται λεπτομερής αφήγηση του περιστατικού. Ο συντάκτης έχει μπροστά του ένα έντυπο, το οποίο περιέχει όσα ερωτήματα ενδιαφέρουν την υπηρεσία του και, απλώς, συμπληρώνει την κάθε ζητούμενη ένδειξη με τα στοιχεία του περιστατικού που τον απασχολεί (πρόσωπο, χρόνος – τόπος στοιχεία ταυτότητας...)

Είτε ο υπάλληλος αναφέρει το περιστατικό σε ρέοντα γραπτό λόγο. Απαραιτήτως όμως απαντά στα εξής ερωτήματα που θέτει η απλή λογική: **Πότε έγινε το περιστατικό και γιατί συνέβη, ποια πρόσωπα έλαβαν μέρος και ποιος ο «πρωταγωνιστής».**

Αντιθέτως σ' ένα αφηγηματικό λογοτεχνικό κείμενο ή προσωπική αφηγηματική επιστολή

Κυριαρχεί ο προσωπικός τόνος, το ύφος και τα συναισθήματα του συντάκτη (απευθύνεται π.χ. σε 2^ο πρόσωπο, θέτει ερωτήματα, εκφράζει την έκπληξη του, διατυπώνει τις υποθέσεις του)...

Στο κείμενο κατάθεσης αυτόπτη μάρτυρα,

αποφεύγεται η έκφραση προσωπικών συναισθημάτων του αφηγητή. Υπάρχει όμως η **προσωπική του άποψη – κρίση για την αιτία του συμβάντος**, η οποία είναι επιβεβλημένη για να σχηματίσει γνώμη η αρμόδια κρατική υπηρεσία που θα «διασταυρώσει» πολλές -ίσως- μαρτυρίες για το ίδιο συμβάν. Φυσικά και το πρόσωπο του ρήματος είναι το **α' ενικό**...

Αν το κείμενο ήταν του αρμόδιου υπαλλήλου που συγκέντρωσε τις μαρτυρίες των αυτοπτών **θα ήταν τριτοπρόσωπο και η κρίση του για την αιτία του συμβάντος**

θα προέκυπτε ως **συμπέρασμα** από την παράθεση και αντιπαραβολή όλων των στοιχείων και μαρτυριών.

Αν όμως επρόκειτο για αφήγηση του αυτόπτη στους φίλους του (κι όχι στις αρχές), η «αφηγηματική πράξη» θα παρουσίαζε διαφορετικό ύφος **πιο οικείο και διανθισμένο από τα έντονα προσωπικά συναισθήματα και τις απόψεις του αφηγητή** για τα πρόσωπα και τις αιτίες του συμβάντος.

Αναλόγως του σκοπού για τον οποίο γράφονται, διακρίνει τα αφηγηματικά κείμενα σε δυο βασικές κατηγορίες:

1) Στα κείμενα αφήγησης πραγματικών γεγονότων.

Εδώ περιλαμβάνονται: **Η ιστοριογραφία η βιογραφία (και η αυτοβιογραφία), το ημερολόγιο, τα απομνημονεύματα και οι υπηρεσιακές αναφορές.**

2) Στα κείμενα αφήγησης φανταστικών γεγονότων: Εδώ περιλαμβάνονται τα **διηγήματα, τα μυθιστορήματα, οι νουβέλες, τα αφηγηματικά ποιήματα**, δηλ. είδη της λογοτεχνίας.

Υπάρχουν όμως και κείμενα που ανήκουν σε μια ενδιάμεση κατηγορία, συνδυάζοντας αφήγηση πραγματικών και φανταστικών γεγονότων μαζί. Τέτοιες αφηγήσεις είναι **η μυθιστορηματική βιογραφία και το ιστορικό μυθιστόρημα.**

- ✓ Ακόμα και στα κείμενα αφήγησης πραγματικών γεγονότων, όμως, πρέπει να θέτουμε την προϋπόθεση της γνησιότητάς τους, ότι δηλ. δεν πρόκειται για σκόπιμες επινοήσεις και διαστρεβλώσεις των αληθινών συμβάντων,

Στα κείμενα της λογοτεχνίας **ο αφηγητής δεν ταυτίζεται** (τουλάχιστον, δεν **ταυτίζεται** πάντοτε, ούτε ίσως στις περισσότερες περιπτώσεις) **με το συγγραφέα** του αφηγήματος. Μπορεί ο αφηγητής να είναι ένα «πλασματικό» πρόσωπο επινοημένο από τον συγγραφέα. Μπορεί να «αντιπροσωπεύει» τον συγγραφέα, να παρουσιάζεται με χαρακτηριστικά γνωρίσματα από τη ζωή και το χαρακτήρα του συγγραφέα, όμως **ο αφηγητής υπάρχει στην πραγματική ζωή.**

Ταύτιση συγγραφέα και αφηγητή μπορεί να υπάρξει σε κείμενα όπως **τα απομνημονεύματα και η αυτοβιογραφία.**

Ο αφηγητής μπορεί να φαίνεται ότι συμμετέχει στα γεγονότα του διηγήματος – μυθιστορήματος. Τότε η αφήγηση γίνεται σε **πρώτο πρόσωπο**

Όταν ο αφηγητής δε συμμετέχει στα γεγονότα του αφηγηματικού κειμένου αλλά μόνο τα παρουσιάζει (ή και συλλογίζεται πάνω σ' αυτά) τότε **στην αφήγηση έχουμε τρίτο πρόσωπο.**

Από την ανάγνωση του αφηγήματος μπορεί να προκύψει ο χαρακτήρας, οι ιδέες και τα συναισθήματα που διακατέχουν τον αφηγητή, να αντλήσει ο αναγνώστης πληροφορίες για τη ζωή αυτού του «πλασματικού» ή αληθινού προσώπου.

Π.χ.

... Βγήκα το πρωί να πάω στην τράπεζα και είδα ένα γάτο εκεί στη γωνία. Δεν νομίζω ότι ήταν χτυπημένος, δεν φαινότουσαν αίματα, πάντως ξεψυχούσε. Σκέφτηκα να ζητήσω κάποιον, να του κάνει μια ένεση, όπως γίνεται στην Ευρώπη. Στην Αγγλία όπου πατάνε μια ένεση στα ζώα και τα λυτρώνουν. Ήταν φοβερό, αυτή η ατέλειωτη διαδικασία. Μετά πήγα στην τράπεζα και ξαναγύρισα, γιατί φυσικό είχα όλη την ώρα το γάτο στο νου μου. Είχα πάρα πολύ ενοχληθεί. Ήταν περίεργο, ξεψυχούσε και είχε ανοίξει το στόμα και έβαζε τα πόδια μπροστά στα μάτια του. Είχαν μαζευτεί μερικά παιδιά γύρω και φώναζαν, ανοιχτά τα μάτια του ανοιχτά τα μάτια του. Τους λέω αφήστε τον ήσυχο, μην τον ενοχλείτε αυτόν το γάτο. Γιατί βέβαια δεν μπορούσαν να καταλάβουν ότι δεν το έκανε από κέφι. Ευτυχώς μετά πέθανε. Έφυγα και συνέχεια ως το μεσημέρι με ενοχλούσε αυτή η εικόνα. Ήθελα να τον πάρω στην αγκαλιά εκείνη την ώρα, σα να τον νανουρίζω, αλλά δε γινότανε. Δεν είχα το κουράγιο. Ήμουν σε τέτοια ψυχική κατάσταση που δεν θα μπορούσα ούτε να τον σηκώσω, θα σωριαζόμουν στη μέση του δρόμου και θα γινόμουν ρεζίλι, θα άρχιζα να κλαίω πάνω στο γάτο, που όλος ο δρόμος θα σταματούσε και θα έλεγε ότι είμαι τρελή. Οπότε, όπως είναι εκεί η γειτονιά, πώς να τους εξηγούσα ότι είμαι λίγο τρελή. Αυτά δεν είναι ευαισθησίες, είναι νευρώσεις. Σ' αυτό τον ωκεανό που ζούμε, από ενθύμια, από φωτογραφίες και τα λοιπά, όλα αυτά άμα κουνηθούν είναι άσχημα. Ίσως είναι ζήτημα ηλικίας....

Θανάση Βαλτινού, **Μπλε βαθύ** σχεδόν μαύρο,
εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1985, σελ. 19-21

Από το παρακάτω λογοτεχνικό κείμενο προκύπτει ότι η αφηγήτρια είναι μια **πολύ ευαίσθητη γυναίκα που αγαπά τα ζώα** σε βαθμό ώστε να κινδυνεύει η συμπεριφορά της να χαρακτηριστεί «τρελή». Η ίδια θεωρεί ότι πάσχει από «νευρωσικές» αντιδράσεις λόγω των συνθηκών της ζωής, ίσως και λόγω της ηλικίας της.

γ) **Η οπτική γωνία του αφηγητή** καθορίζει την **επιλογή** και την **ιεράρχηση** των λεπτομερειών μιας αφήγησης, το τι λέγεται και τι αποσιωπάται, ποιοι χαρακτηρισμοί δίνονται, ποια σχόλια γίνονται, σε ποιο τόνο και ύφος παρουσιάζεται το περιστατικό.

Το παράδειγμα των παρακάτω κειμένων
για το ίδιο περιστατικό είναι χαρακτηριστικό:

Α.

Σας
τον κ. Γυμνασάρχη του – Γυμνασίου Θεσ/νίκης
Ενταύθα

Αναφορά
σας καθηγητριάς
του – Γυμνασίου Θεσ/νίκης.....
κλάδου Α2
σχετική με επεισόδιο που συνέβη στο Β2 τμήμα

Θεσ/νίκη, 2/4/1980

Την τελευταία (6^η) ώρα του χτεσινού προγράμματος είχα μάθημα στο Β2 τμήμα, η αίθουσα του οποίου βρίσκεται στο 2^ο όροφο.

Όταν χτύπησε το κουδούνι, ανέβηκα στο 2^ο όροφο και κατευθύνθηκα σας την τάξη. Τα υπόλοιπα τμήματα του 2^{ου} ορόφου είχαν σχολάσει και ήταν αναμμένα τα φώτα μόνο του διαδρόμου και σας αίθουσας όπου είχα μάθημα. Επικρατούσε απόλυτη ησυχία, γεγονός που με παραξένευε όσο πλησίαζα σας την αίθουσα Β2, γιατί πρόκειται για άτακτο τμήμα. Μπήκα στην αίθουσα. Ήταν άδεια. Σκέφτηκα ότι θα έκαναν ομαδική αποχή. Έσβησα το φως και συγχυσμένη κατέβηκα στον 1^ο όροφο και κατευθυνόμουν σας το γραφείο σας, για να σας αναφέρω το περιστατικό. Λίγο πριν φτάσω στο γραφείο σας, συνάντησα τον επιστάτη και του διηγήθηκα τι έγινε. Αποφασίσαμε να ανεβούμε πάλι στο 2^ο όροφο να ρίξουμε μια ματιά. Είδα μ' έκπληξη από μακριά το φως σας αίθουσας του Β2 τμήματος αναμμένο, ενώ εγώ το είχα σβήσει. Η ησυχία ήταν πάλι απόλυτη. Μπήκαμε με τον επιστάτη στην αίθουσα και όλοι οι μαθητές ήταν εκεί καθισμένοι φρόνιμα φρόνιμα στα θρανία σας. Σας ρώτησα πού ήταν πριν και τι είναι αυτά που κάνουν. Τότε σηκώνεται ο Γ. Π. και με προσποιητή απορία μου είπε: «Εμείς εδώ ήμασταν. Σας είδαμε μάλιστα που μπήκατε πριν, σας κοιτάξατε, σβήσατε το φως και φύγατε».

Επειδή θεωρώ τη συμπεριφορά σας απαράδεκτη και προσβλητική κι επειδή ο Γ. Π. συμπεριφέρθηκε κι σας φορές με παρόμοιο τρόπο, ζητώ από σας να συγκαλέσετε σε συνεδρίαση το Σύλλογο των Καθηγητών, για να επιληφθεί του θέματος.

Η καθηγήτρια
(υπογραφή)

B.

Κε Γυμνασιάρχη,

Σχετικά με το χτεσινό επεισόδιο πρέπει να πούμε ότι δεν είχαμε σκοπό ούτε να προσβάλουμε την καθηγήτρια ούτε να χάσουμε το μάθημα. Επειδή ήταν Πρωταπριλιά και συνηθίζεται στα σχολεία να κάνουν οι μαθητές κάποια αστεία, σκεφτήκαμε να φύγουμε από την αίθουσα μόνο για λίγο. Πήγαμε στη διπλανή αίθουσα και κάναμε ησυχία. Η καθηγήτρια μπήκε στην αίθουσα μας, δε μας βρήκε και έφυγε. Τότε γυρίσαμε γρήγορα γρήγορα, ανάψαμε το φως και καθίσαμε στα θρανία μας. Αποφασίσαμε να πάει ο Γ. Π. να φωνάζει την καθηγήτρια και να της πει ότι κάναμε ένα πρωταπριλιάτικο αστείο. Πριν να προλάβουμε όμως, εμφανίστηκε η καθηγήτριά μας και μας ρώτησε πού είχαμε πάει. Τότε ο Γ. Π. που έχει χιούμορ της απάντησε αυτό που σας ανέφερε η καθηγήτρια. Εκείνη όμως θύμωσε. Εμείς προσπαθήσαμε να της εξηγήσουμε ότι ήταν απλώς ένα πρωταπριλιάτικο αστείο και της ζητήσαμε συγγνώμη που άθελα μας τη στενοχωρήσαμε. Η καθηγήτρια όμως δε δέχτηκε τις δικαιολογίες και τη μεταμέλειά μας.

Λυπούμαστε πολύ που το αστείο μας έγινε αιτία να στεναχωρηθεί, αλλά σας επαναλαμβάνουμε ότι δεν είχαμε την πρόθεση να την προσβάλουμε.

Ο πρόεδρος του Β₂

- i. Στην αναφορά της καθηγήτριας, η συντάκτρια, ενημερώνοντας τη διεύθυνση του Γυμνασίου, προσπαθεί να αποδώσει ευθύνες στους μαθητές ενός τμήματος για ένα περιστατικό που θεωρεί απαράδεκτο και προσβλητικό για την ίδια. Έτσι, την αφήγηση των γεγονότων συμπληρώνουν οι χαρακτηρισμοί για τους μαθητές του τμήματος [«άτακτο τμήμα», «με προσποιητή απορία και αυθάδεια», «απαράδεκτη και προσβλητική (συμπεριφορά)»]. Δεν γίνεται διόλου λόγος για την όποια αιτιολόγηση του περιστατικού έδωσαν οι μαθητές (π.χ. αστείο της Πρωταπριλιάς) ενώ η δική της στάση παρουσιάζεται ήπια και συγκρατημένη την ώρα του γεγονότος, αρμόζουσα στη θέση της. Την εξιστόρηση και αιτιολόγηση από την ίδια των συμβάντων («επειδή θεωρώ ... με αυθάδεια») την ακολουθεί το αίτημα της τιμωρίας των μαθητών, που αποτελεί και τον τελικό σκοπό του κειμένου.
- ii. Αντίθετα το κείμενο αναφοράς του προέδρου του τμήματος που έχει κατηγορηθεί, εξ αρχής προβάλλεται η αιτιολόγηση του συμβάντος από πλευράς των μαθητών («Πρέπει να πούμε ότι δεν είχαμε σκοπό να προσβάλουμε ... ούτε να χάσουμε το μάθημα. Επειδή ήταν Πρωταπριλιά ... κλπ.»). Έπειτα εξιστορείται σύντομα το περιστατικό και διευκρινίζεται από την πλευρά των μαθητών του Τμήματος, το γιατί αντέδρασαν, όπως αντέδρασαν στις ερωτήσεις της καθηγήτριας. Παράλληλα χαρακτηρίζουν «έξαλλη από θυμό» την καθηγήτρια, κατά την ώρα του περιστατικού, και κρίνουν τις εκφράσεις που

χρησιμοποίησε εναντίον τους «βαριές» (σε πλήρη δηλ. αντίθεση με όσα εκείνη έγραψε στην αναφορά της.) Παρατίθεται, μάλιστα, η δική τους κόσμια συμπεριφορά, η οποία έρχεται και πάλι σε πλήρη αντίθεση μ' εκείνη της καθηγήτριας («Εμείς προσπαθήσαμε να της εξηγήσουμε ... και της ζητήσαμε συγγνώμη ... εκείνη όμως ... κλπ.»). Το κείμενο κλείνει με την επανάληψη της αρχικής τους επισήμανσης («δεν είχαμε την πρόθεση να την προσβάλουμε.»). Πρόκειται για ένα «απολογητικό» αφηγηματικό κείμενο που προσπαθεί να ανατρέψει τις κατηγορίες, να ενημερώσει για το περιστατικό και να το διευκρινίσει.

δ) Ανάλογα με την επιλογή ενός λογοτέχνη η αφήγηση του μπορεί να γίνει:

(I) **Χωρίς συγκεκριμένη οπτική γωνία** ως παντογνώστης αφηγητής.

(II) **Από τη συγκεκριμένη οπτική γωνιά ενός προσώπου του έργου**, ως αφηγητής με περιορισμένες δυνατότητες.

(III) **Με εναλλαγή των δυο δυνατοτήτων.**

Όσον δε αφορά τον «**τρόπο της αφήγησης**» στη λογοτεχνία υπάρχει συνδυασμός – εναλλαγή **διήγησης αφενός του συγγραφέα και διαλόγου των «ηρώων»** του αφετέρου.

- Ο αφηγηματικός χρόνος

1) Ο χρόνος αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες μιας αφήγησης.

Αν ο χρόνος μιας αφήγησης κριθεί με βάση την «επικοινωνιακή πράξη»⁽¹⁾ (που επιτυγχάνεται σε μια αφήγηση) διακρίνεται σε: **χρόνο των γεγονότων, χρόνο του πομπού και χρόνο του δέκτη** της αφήγησης.

Αν ο χρόνος της αφήγησης κριθεί με βάση τη μορφή και την οργάνωση ενός αφηγηματικού κειμένου, τότε διακρίνεται σε: **χρόνο της ιστορίας** (χρόνο της φυσικής διαδοχής των γεγονότων) και **χρόνο της αφήγησης** (δηλ. τη χρονική σειρά αφήγησης που επιλέγει ο αφηγητής).

⁽¹⁾ Δηλ. ποιοι επικοινωνούν και γιατί

2) Σε μια αφήγηση ιστορικών γεγονότων **ο χρόνος των γεγονότων προηγείται** από το **χρόνο του πομπού** (δηλαδή από το χρόνο που τα διηγείται αυτά τα γεγονότα ένας αφηγητής). Η απόσταση του χρόνου του πομπού από το χρόνο των γεγονότων μπορεί να είναι από πολύ μικρή έως τεράστια.

Σε μια αφήγηση φανταστικών (επινοημένων, «πλαστών» γεγονότων όπως στη λογοτεχνία), αν ο αφηγητής τοποθετεί αυτά τα γεγονότα στο παρελθόν, ισχύει η παραπάνω σειρά (χρόνος γεγονότων → χρόνος πομπού).

Όταν, όμως, ο αφηγητής των φανταστικών γεγονότων τα τοποθετεί στο μέλλον (όπως π.χ. σε κείμενα επιστημονικής φαντασίας, φανταστικής λογοτεχνίας, «προφητείας» ή «μελλοντολογίας»), τότε:

Προηγείται ο χρόνος του πομπού και ακολουθεί ο χρόνος των φανταστικών γεγονότων.

- 3) α. Ο χρόνος του πομπού ταυτίζεται με το χρόνο του δέκτη σε μια προφορική αφήγηση, όπου ο ένας βρίσκεται μαζί με τον άλλο, ή μπορεί να διαφέρει ελάχιστα λεπτά της ώρας (ή και ... δευτερόλεπτα), όταν ανάμεσα σε πομπό – δέκτη μεσολαβεί ένα τηλέφωνο, ραδιόφωνο ή τηλεόραση, γενικά ένα μέσο ενημέρωσης, και μια τοπική απόσταση.

β. Ο χρόνος του πομπού απέχει (προηγείται πάντα) από το χρόνο του δέκτη της αφήγησης, όταν η αφήγηση είναι γραπτή. Η απόσταση αυτή μπορεί να κυμαίνεται από μερικές ώρες έως ολόκληρους αιώνες...

- Στην **αναμετάδοση ποδοσφαιρικού αγώνα** ταυτίζονται ή διαφέρουν ελάχιστα δευτερόλεπτα ο χρόνος πομπού – δέκτη ενώ κι **ο χρόνος του πομπού** ταυτίζεται ή διαφέρει ελάχιστα (δευτερόλεπτα ή λεπτά της ώρας) **από το χρόνο των γεγονότων** (τις εξελίξεις στο γήπεδο).
- Στην **αφήγηση αναμνήσεων**⁽¹⁾ ταυτίζονται ο χρόνος του πομπού και του δέκτη ενώ ο χρόνος των γεγονότων διαφέρει από το χρόνο των γεγονότων **προηγείται** κατά πολύ (χρονικά ολόκληρα ή μήνες ή πολλές μέρες έχουν μεσολαβήσει ως την αφήγηση).

(1) Εννοείται στην **προφορική αφήγηση**

- Στη **γραφή ημερολογίου** ο χρόνος των γεγονότων διαφέρει, συνήθως λίγες ώρες, προηγούμενος από το χρόνο του πομπού. Όσο για το χρόνο του πομπού – δέκτη ή ταυτίζονται ή **διαφέρουν λίγο ή πολύ** (π.χ. ο σύγχρονος αναγνώστης διαβάζει το ημερολόγιο του Γ. Σεφέρη, γραμμένο στις δεκαετίες του 1940-1970...)

- **Στην αυτοβιογραφία** ο χρόνος πομπού – δέκτη ή ταυτίζονται ή διαφέρουν λίγο ή πολύ, όμως **ο χρόνος των γεγονότων προηγείται όσο ... μια ολόκληρη ζωή** από το χρόνο του πομπού.
- **Στο ιστορικό έργο**, επίσης διαφέρουν ή ταυτίζονται ο χρόνος πομπού δέκτη (π.χ. Ο Θουκυδίδης βρισκόταν στον ίδιο χρόνο με τον αναγνώστη του ιστορικού του έργου που ζούσε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ., όμως προηγείται κατά 2.400 χρόνια από το σύγχρονο αναγνώστη).

Όμως ο χρόνος των ιστορικών γεγονότων που αποδίδει το ιστορικό έργο **προηγείται πάντοτε** από το χρόνο του πομπού του ιστορικού συγγραφέα. Η απόσταση κυμαίνεται από λίγα έως πάρα πολλά χρόνια.

(π.χ. Ο Θουκυδίδης απέδιδε τα γεγονότα της Σικελικής εκστρατείας του 415-412 π.Χ. μετά από 10 ή 12 χρόνια, ένας ιστορικός της εποχής μας αποδίδει τα ίδια αυτά γεγονότα μετά ... 24 αιώνες.)

- 4) **Ο χρόνος της αφήγησης δεν συμπίπτει με τον ιστορικό χρόνο** γιατί σε μια αφήγηση τα γεγονότα μπορεί να παρουσιάζονταν με:

διαφορετική **χρονική σειρά**,

διαφορετική **διάρκεια** και

διαφορετική **συχνότητα** απ' ό,τι στη φυσική ιστορική τους ακολουθία.

Η παραβίαση αυτή της χρονικής ακολουθίας των γεγονότων λέγεται «**αναχρονισμός**» ή και «ετεροχρονισμός» και αποτελεί γνώρισμα των λογοτεχνικών αφηγήσεων ήδη από την εποχή των Ομηρικών Επών!

Οι «αναχρονισμοί» των αφηγητών διακρίνονται σε :

α) «**αναδρομικές αφηγήσεις προγενέστερων γεγονότων**», δηλαδή γύρισμα του χρόνου της αφήγησης στα γεγονότα του παρελθόντος (τεχνική του «flash back», γνωστή και από τη λογοτεχνία και από τον κινηματογράφο.)

β) «**πρόδρομες αφηγήσεις**» γεγονότων, δηλαδή αφήγηση, «εκ των προτέρων», γεγονότων που πρόκειται να διαδραματιστούν στη συνέχεια.

Με τις μεθόδους αυτές οι λογοτέχνες συνήθως, αλλά και όλοι οι αφηγητές επικεντρώνουν το ενδιαφέρον του δέκτη σ' εκείνα τα πρόσωπα, τα γεγονότα και τις ιδέες ή μηνύματα που αυτοί επιλέγουν κάθε φορά.

- 5) Όταν ένας αφηγητής **θέλει να επιταχύνει το ρυθμό** της αφήγησής του παρουσιάζει συνοπτικά τα γεγονότα ενός μεγάλου χρονικού διαστήματος. Έτσι

ο χρόνος της αφήγησης **συμπυκνώνεται** και γίνεται πολύ **μικρότερος σε διάρκεια** από τον ιστορικό χρόνο.

Αντίθετα, όταν κατά την αφήγηση **παρατείνεται η αφήγηση ενός γεγονότος μικρής διάρκειας**, ο αφηγηματικός ρυθμός **επιβραδύνεται**. Έτσι δίνεται έμφαση στο συγκεκριμένο γεγονός ή γίνεται ανάλυση όλων των παραμέτρων του, τότε ο χρόνος της αφήγησης γίνεται πολύ **μεγαλύτερος** από τον ιστορικό χρόνο.

Αν ο χρόνος της αφήγησης έχει την **ίδια διάρκεια** με το χρόνο της ιστορίας, τότε έχουμε «**σκηνή**» ζωντανή δηλαδή αφήγηση ή αναπαράσταση των γεγονότων, συνήθως με διάλογο (θεατρική τεχνική).

6) Ο χρόνος της αφήγησης διαφέρει από το χρόνο της ιστορίας, όταν κατά την αφήγηση επαναλαμβάνεται παραλλαγμένο από διαφορετική οπτική γωνιά, με διαφορετικό ύφος και σκοπό...) ένα γεγονός που ήδη έχει προηγηθεί και έχει φτάσει στον δέκτη.

Εφαρμογή των παραπάνω θεωρητικών διαπιστώσεων έχουμε στα παρακάτω αποσπάσματα από το κείμενο του **Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη** (από το διήγημα «**Βαρδιάνος στα σπόρκα**»)

(1)

Την εσπέραν της αυτής ημέρας, ήτις ήτο η 17 Αυγούστου, βραχύσωμον γερόντιον παρουσιάσθη ενώπιον του κυρ-υγειονόμου, του επιστάτου του λοιμοκαθακτηρίου και του λιμενάρχου, οίτινες είχαν συνέλθει εις συμβούλιον εν τω λιμεναρχείω. Εις τον προθάλαμον ευρίσκοντο πέντε ή εξ άλλοι γηραιοί, πρώην ναύται, οίτινες επερίμεναν να μάθωσιν αν έγινε δεκτή η προσφορά των. [...]... Το γερόντιον είχε ρυτίδας εις το πρόσωπον και ήτο σπανόν. Εφόρει πλατείαν βράκαν, γέλεον και τσάκαν από ξεθωριασμένον βελούδον. Εφαίνετο ως ζων αναχρονισμός μεταξύ των άλλων ναυτικών, οίτινες εφόρουσιν συνήθως τας καθημερινάς στενά αμπαδίτικα. Εσηκώθη μετά διστακτικού βήματος και επλησίασεν εις την θύραν του εσωτερικού γραφείου. Ο μπαρμπα-Νίκας τον συνώδευσεν εγγύς εκ των όπισθεν.

- Ποιος είναι αυτός πάλι; είπεν ο λιμενάρχης με δύσπιστον βλέμμα. Πρώτην φοράν τον βλέπω! Δεν μου φαίνεται για θαλασσινό.

- Α, εσύ είσαι, μπαρμπα-Σταμάτη Γυρατσίνη! Ανέκραξεν ο υγειονόμος, άμα ιδών το γερόντιον.

- Εγώ είμαι, κυρ-υγειονόμε, απήντησε μετ' αποφάσεως το γερόντιον.

- Δεν μου τον είπες Σταμάτη Γυρατσίνη μπαρμπα-Νίκα, είπεν αποτεινόμενος προς τον υπάλληλόν του ο επιστάτης του λοιμοκαθακτηρίου. Κάπως αλλοιώς μου τον είπες.

- Ναι... ναι, Σταμάτης Γυρατσίνης ήθελα να πω, κύριε επιστάτη, είπε τραυλίζων ο μπαρμπα-Νίκας· δεν θυμούμουν το όνομα καλά.

Ο επιστάτης επαραξενεύθη.

- Τι συγγενής σου είναι αυτός, οπού δεν θυμάσαι το όνομά του; είπε μετά μικρού καγχασμού.

Ο μπαρμπα-Νίκας ήρχισε να ξύη εν αμηχανία το κρανίον του. Είχε κοιμηθή δύο ώρας μετά το δειλινόν, και όταν εσηκώθη είχε πίοι μόνον ένα ρούμι. Ήτο σχετικώς νηφάλιος.

Αίφνης το βλέμμα του έλαμπεν εκ νοημοσύνης. Έκυψε προς τον επιστάτην και του είπε.

- Τον λένε και Καρδαράκη... μα αυτό είναι παρατσούκλι και δεν το δέχεται ο ίδιος... το καθ' αυτό όνομά του είναι Σταμάτης Γυρατσίνης.

- Α! έκαμεν ο επιστάτης όστις επείσθη εντελώς.

Εν τω μεταξύ ο υγειονόμος απηύθυνεν εκ νέου τον λόγον προς τον μικρόσωμον γέροντα.

- Και τι γίνεσαι Γυρατσίνη; Γεράσαμε, μπαρμπα-Σταμάτη, γεράσαμε...

- Γεράσαμε, κύριε υγειονόμε, ετραύλισε το γερόντιον. [...]

... Μόνος ο λιμενάρχης, ο γηραιός πλωτάρχης του Β. Ναυτικού, εφαινέτο έχων υποψίας. Εκύτταζε δυσπίστως το γερόντιον, κι έλεγεν: Αυτός μοιάζει σαν γριά ζαρωμένη. Μετά τινας άλλας διατυπώσεις εδόθη το χαρτί του διορισμού εις τον Σταμάτην Γυρατσίνην, ενεχειρίσθη αυτώ προκαταβολή εκ δύο ταλλήρων, και ο νεωστή διορισθείς βαρδιάνος διετάχθη να είναι εις την θέσιν του εντός της ημέρας της επαύριον. [...]

•

(2)

Η Σκεύω εξηκολούθησε. [...]

- Το βράδυ-βράδυ πήγα, και ήταν εκεί ο υγειονόμος, κι ο επιστάτης κι ο λιμενάρχης, οι τρεις τους, κλεισμένοι μες στην μέσα κάμαρη... Κι εμάς μας έβαλαν να καρτερούμε στην όξου κάμαρη, για να νυχτώση ακόμα, σαν να τους είχα ορμηνεμένους... Κι άλλοι πέντε' εξ γέροι που καρτερούσαν εκεί, νάρθ' η αράδα τους, να παρουσιαστούν στ' αφεντικά, για να μπουν βαρδιάνοι, μ' επήραν για ξένο, και μ' ερώτησαν κι εγώ τους είπα, πως ήμουν από τα Εικοσιτέσσερα Χωριά. Ύστερα ένας-ένας παρουσιάστηκαν και επήραν το χαρτί τους κι εμβήκαν βαρδιάνοι. Στα υστερινά ήρθεν η αράδα μου να παρουσιαστώ κι εγώ.

- Ε! και τότε;

- Εγώ εμβήκα μέσα τρέμοντας, και λίγο έλειψε να μου φανή ο ουρανός σφοντύλι... Και πιάστηκα από την πόρτα, για να μην πέσω. Κι' όσο να μβω μέσ' απ' την πόρτα, παρακάλεσα την Παναγιά και μούδωσε θάρρος... Κι' ο υγειονόμος άμα με είδε...;

- Α!

- ... μου λέει, σαν να τον είχα ορμηνεμένον: «Εσύ είσαι ο Σταμάτης ο Γυρατσίνης;... Τι γίνεσαι, Σταμάτη...; Γηράσαμε, Σταμάτη, γηράσαμε...». Κι εγώ τότε, χωρίς να το συλλογισθώ: «Μάλιστα, λέω, εγώ είμαι ο Σταμάτης ο Γυρατσίνης... Τι κάνεις, κυρ-υγειονόμε; είσαι καλά;...» [...]

Ο ιατρός ανεπήδησεν από του στελέχους εφ' ου εκάθητο, διότι σφοδρός γέλωσ ανετίναξεν όλον το σώμα του, και ησθάνετο την ανάγκην να καγχάση εν ανέσει.

- Ω! ντιάλοε! Ω ντιάλοε... τώρα καταλαβαίνω... σ' επήρε για τον πετάμενο... Κι' εσύ σαν σου ήρτε, σα μπούφος, έτοιμο όνομα, το εντέχτης, και επαπατήτηκες από το άλλο;

- Ναι. [...]

- Ω ντιάολο! το στραβούλιακα... Κι εσύ είπες μέσα σου, τι τέλω να γγυρεύω άλλο όνομα, αφού μου ντίνει αυτό ο υγειονόμος; Έτσι;

- Ναι. [...]

- Ε! και ύστερα... ντεν ηύρες καμμία ντυσκολία, και οι άλλοι, έκοντας κολαούζο τον υγειονόμο, σ' επαραντέχτηκαν για Σταμάτη Γυρατσίνη και σε ντιώρισαν βαρντιάνο...

- Ο επιστάτης κάτι υποπτεύθηκε, απήντησεν η Σκεύω.

- Α!

- Εγύρισε και είπε του Νίκα: «Μα εσύ αυτόν που τον εσύστησες τον έλεγες Καρδαράκη, τώρα πώς βρίσκεσαι Γυρατσίνης;».

- Α, κι ο Νίκας τι του είπε;
 - Ο Νίκας τα εχρειάστηκε... λίγο έλειψε να τα χάσει.
 - Κι ύστερα πώς μπόρεσε και τα μπάλωσε;
 - Τον εφώτισε ο Θεός και του είπε, του επιστάτη: «Τον λένε και Καρδαράκη, μα αυτό είναι το παρατσούκλι, και του κακοφαίνεται... το καθ' αυτό όνομά του είναι Γυρατσίνης».
 Ο κ. Βουνδ εκάγχασε θορυβωδέστερον παρά ποτέ.
 - Μπράφο! Μπράφο! χοχ! πραίχιτιγ! Φερμάχτ!
 Ήναψε το τσιμπούκι του, εισέπνευσε πεντάκις ή εξάκις, πλαταγίζων τα χείλη και επανέλαβε.
 - Κι ο επιστάτης εγελάστη μ' αυτό;
 - Γελάστηκε.
 - Ύστερα, σούντωκαν το καρτί σου, κι ήρτες;...
 - Μου τόδωκαν...; Μονάχα ο λιμενάρχης είχε ακόμα κάποια υποψία, κι' έλεε: «Αυτός φαίνεται σα γριά ζαρωμένη!». [...]

Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη,
 Άπαντα, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων,
 Αθήνα, χ.χ., τομ. Β', σ. 448-449, 460-462

Εδώ λοιπόν έχουμε ένα παράδειγμα αφήγησης του ίδιου γεγονότος από δυο διαφορετικές σκοπιές: του αφηγητή και της πρωταγωνίστριας του γεγονότος. Η παρουσίαση γίνεται μέσα από δύο «σκηνές» στις οποίες κυριαρχεί ο διάλογος.

Κατά την επανάληψη της αφήγησης του περιστατικού από την πρωταγωνίστρια, τονίζονται τα κυριότερα σημεία (τα λόγια του υγειονόμου και του λιμενάρχη) και προστίθενται τα προσωπικά συναισθήματά της την ώρα του γεγονότος, που δεν είχαν δοθεί κατά την πρώτη αφήγηση. Παράλληλα στη δεύτερη αυτή σκηνή προστίθεται ο διάλογος με τον γιατρό και τα σχόλια του δεύτερου για το περιστατικό που πληροφορείται.

Το διήγημα έχει προχωρήσει και πλησιάζει πια στην ολοκλήρωσή του. Η επανάληψη αποσκοπούσε περισσότερο στη «διαφώτιση» του γιατρού Βουνδ για το τι συνέβη με τον περίεργο βαρδιάνο που αντάμωσε και στη σκιαγράφιση των δυο χαρακτήρων της σκηνής (Σκεύω: απλοϊκή νησιώτισσα που η ανάγκη για μεροκάματο την οδηγεί στη «μεταμόρφωση» σε βαρδιάνο, γιατρός Βούνδ: εύθυμος και καλόκαρδος χαρακτήρας...).

- Στεκόμαστε για λίγο στο διήγημα του Ανδρέα Καρκαβίτσα «**Ναυάγια**» (από το βιβλίο «Λόγια της πλώρης»)

ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις αράξαμε στη Στένη, ο καπετάν Ξυρίχης πήρε τη βάρκα κι έτρεξε στο τηλεγραφείο. Δυο ημέρες τώρα δεν ήβρεσκε ησυχία. Τριάντα μίλια έξω από το Μπουγάζι αντάμωσε τον «Αρχάγγελο», το μπάρκο του, που ήταν μέσα, κυβερνήτης και γραμματικός τα δυο του αδέλφια. Δεν πρόφτασαν να καλοχαιρετηθούν, να ειπούν για τα φορτία και το ναύλο τους,

και τους χώρισε ο χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος να ορθοπλωρίση το δικό μας και ολάκερο ημερονύχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' ανοιχτά.

Μα όταν μπήκε στο Βόσπορο, ρώτησε όλους τους βαρκάρηδες, τους πιλότους, ακόμη τους κουμπάρους και τις κουμπάρες· αλλά τίποτε δεν έμαθε για τον «Αρχάγγελο». Τι να έγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε να ορθοπλωρίση και κείνος ή έπεσε απάνω στους βράχους; Κι αν τσακίστηκε στο μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' αδέρφια του; Όλο τέτοια συλλογίζεται κι έχει συγνεφωμένο το μέτωπο, τρέμουλο έχει στην καρδιά.

Όταν έφτασε στο τηλεγραφείο, ξέχασε μια στιγμή τον πόνο του εμπρός στον πόνο των αλλωνών. Κάτω στην αυλή, απάνω στις σαρακωμένες σκάλες και παραπάνω στ' ασάρωτα πατώματα κόσμος σαν αυτόν ανήσυχος· γυναίκες, άντρες, παιδιά πρόσμεναν να μάθουν από το σύρμα την τύχη των δικών τους. Και κείνο σώριαζε με την ταρναριστή φωνή του ακατάπαυτα θλίψη. Ονόμαζε πνιγμούς, μετρούσε θανάτους, έλεγε ναυάγια, παρουσίας χαμους, συνέπαιρνε χαρές κι ελπίδες σαν δρόλαπας. Και κάθε λίγο απάνω στα πατώματα, στις σκάλες κάτω και παρακάτω στην αυλή, θρήνοι ακούονταν, κορμιά έπεφταν λιπόθυμα, φωτιά κυλούσε το δάκρυ.

Ο καπετάν Ξυρίχης δεν μπορούσε να υποφέρει περισσότερο το βάσανο. Βιαζότανε να μάθη και τη δική του μοίρα. Έσπρωξε τον κόσμο ζερβόδεξα, ανέβηκε δυο-δυο τα σκαλιά, έφθασε με κόπο στη θυρίδα και ρώτησε με ολότρεμη φωνή:

- Για τον «Αρχάγγελο»... το μπάρκο... μην ακούσατε τίποτα;
- Τίποτα· του απαντά ξερά ο τηλεγραφητής.
- Τίποτα! πώς είναι δυνατόν; Ξαναρωτάει.
- «Αρχάγγελο» το λεν· έχει φιγούρα δέλφινου... έχει στο μεσανό κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Και κολλάει περίεργα τα μάτια στου υπαλλήλου το πρόσωπο, αυτιάζεται τους κρότους που βγάζει ξερούς, συγκρατητούς σαν δοντοχτύπημα κρυωμένου η μηχανή. Τα σωθικά του λαχταρούν, φεύγουν τα σανίδια από τα πόδια του· έτοιμος να λιποθυμήσει. Μα δεν την παραιτά τη θέση του. Τέλος, σηκώνει εκείνος τα μάτια, τον καλοκοιτάζει και λέει με φωνή αδιάφορη:

- Ναι... «Αρχάγγελος». Χάθηκε στο τάδε μέρος της Ρούμελης· κόπηκε στα δυο. Η πρύμη του ρίχτηκε στους βράχους με δυο παιδιά μέσα... Τα παιδιά είναι ζωντανά.

Ζωντανά! αναστηλώνεται ο καπετάνιος στα πόδια του.

- Τα ονόματα; λέει με φωνή σαν χάδι· δεν μπορούμε τάχα να μάθουμε τα ονόματα;
- Πέτρος και Γιάννης.

Δόξα σοι ο Θεός! Πέτρος και Γιάννης είναι τ' αδέρφια του. Ζωντανά λοιπόν και τα δυο. Ζωντανά εκείνα, θρύμματα το ολοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ο Θεός! Φτιάνουν άλλο μεγαλύτερο κι ομορφότερο. Φιλεύει ανοιχτόκαρδος πέντε πούρα τον υπάλληλο· δίνει ένα μετζίτι κέρασμα στον υπηρέτη· παρηγορεί γλυκομίλητος τα θλιμμένα πρόσωπα:

- Δεν είναι τίποτα· όλοι καλά είναι· όλα καλά!
- Ποιας ηλικίας τάχα να είναι τα παιδιά; ρωτάει πάλι.

Ο υπάλληλος σκουντουφλιάζει: Μα τον παρασκότισε! Γύρω ακούονται φωνές ανυπόμονες· σπρώχνει ο ένας τον άλλον· θέλουν να τον βγάλουν από τη θυρίδα. Έμαθε πως ζουν τ' αδέρφια του· δεν του φτάνει; Είναι κι άλλοι που λαχταρούν για τους δικούς των. Ας μάθουν και κείνοι κατιτί! Μα εκείνος δεν αφήνει τη θέση του.

- Ποιας ηλικίας τάχα; Ξαναρωτά.
- Δέκα - δώδεκα χρονών.

Πάλι απελπισία. Τ' αδέρφια του δεν είναι τόσο μικρά. Είναι από εικοσιπέντε κι απάνω. Σκουντούφλης, κατεβαίνει τις σκάλες, βγαίνει από την αυλή, παίρνει το βαποράκι και φτάνει στα Θεραπειά. Αποκεί μ' έν' άλογο φτάνει στον Αϊ – Γιώργη, παίρνει την ακρογιαλιά. Τα

μάτια του ομπρίζουν. Ο ήλιος παιγνιδίζει ακόμη σε ζαφειρένιο ουρανό. Η θάλασσα λίμνη απλώνεται ως τα ουρανοθέμελα. Η γη ανθοσπαρμένη μοσχοβολά. Μα η ακρογιαλιά μοιάζει με νεκροταφείο. Κάθε βράχος και νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκούλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγούρες, πανιά, εικονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Και μαζί χέρια, πόδια, κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, άδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στις σκισμάδες, μυαλά στουπιασμένα στην πέτρα.

Ένα τρεχαντηράκι ομορφοφκιασμένο, άγγελος, πρόβαινε με πανιά και ξάρτια, λες κι αρμένιζε ανάερα. Και όμως ήταν καρφωμένο στο βράχο, σφιλισμένο τόσο καλά στην πέτρα, που ουδέ νερό, ουδ' άνεμος μπορούσε να περάση. Κι ένα σκυλί, στην πρύμη δεμένο, γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε την αλυσίδα του και το νερό κοιτάζοντας αλίχταγε κι αλίχταγε, σαν να το έβριζε που χάλασε τ' ομορφοκάραβο.

Έκαμε ακόμη μερικά βήματα ο καπετάν Ξυρίχης και έξαφνα βρέθηκε μπρος στο μπάρκο του. Έπρεπε να είναι δικό του ξύλο, για να το γνωρίση. Ούτε κατάρτια, ούτε πανιά, ούτε σκαφίδι απόμεινε πλια. Μονάχα η πρύμη του, και κείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σε δυο χάλαρα. Και γύρωθ' της πικρή νεκροπομπή, άλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιά και άρμενα, άλλες ποδόσταμα και σωτρόπια και σταύρωσες. Κι ακόμη γύρωθ' της άλλη πικρότερη συνοδιά!

Βλέπει το ναύκληρο νεκρό στο πλάγι· βλέπει τους ναύτες πέρα - δώθε σκορπισμένους, άλλους κολλιτσιόδα επάνω στα κοτρόνια, άλλους μισοσκεπασμένους με τον άμμο, άλλους παιχνίδι του νερού, δαρμός και φτύμα του. Κι απάνω στα τουμπανιασμένα κουφάρια, στα πρόσωπα τα χασκογέλαστα, τα όρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν το ράμφος στη νεκρή σάρκα και στον κρότο του πέταξαν κρίζοντας, σα να διαμαρτύρονταν που τα ενόχλησε στο πλούσιο φαγοπότι.

Αρχίζει τώρα φριχτότερο του καπετάνιου το βάσανο. Εκείνα τα κουφάρια δείχνουν πως κοντά βρίσκονται και τα δικά του. Θέλει να δράμη, να ψάξη ολούθε, μα δεν τολμά. Κάτι μέσα τον κρατεί, τα πόδια του καρφώνει στ' αχνάρια τους. Τέλος πάει και ψαχουλεύει, βρίσκει ασούσουμα και τ' αδέρφια του. Το ένα κείται με το κεφάλι συψαλισμένο, το άλλο έχει και τα δυο πόδια κομμένα στα γόνατα. Αν δεν του το 'λεγε η ψυχή, βέβαια δε θα τα γνώριζαν τα μάτια του, ούτε και το μπάρκο. Αλλά του το είπε και τα καλογνώρισε. Και τότε τα μάτια του στέρεψαν· ούτε δάκρυα βγάζουν, ούτε σπαρταρούν. Τη θάλασσα μόνο κοιτάζουν πειστωμένα. Άξαφνα ο γρόθος σηκώνεται και πέφτει με ορμή, που λες τρώμαξε και πισωπάτησε κείνη φοβισμένη.

Έπειτα σκύφτει και γλυκοφιλεί τ' αδέρφια του. Χαϊδεύει τους τα χτυπημένα κορμιά ανάλαφρα, σα να φοβάται μην τα ξυπνήση· κάτι τους ψιθυρίζει μυστικά στ' αυτί, θες παρηγοριά, θες μακρινήν υπόσχεση.

Έπειτα με το λάζο αρχίζει και σκάφτει τον τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μια ώρα στον άμμο. Τον άνοιξε καλά· απίθωσε πρώτα τ' αδέρφια, έπειτα το ναύκληρο, κατόπιν τους ναύτες, κύλησε απάνω πέτρες και χάλαρα. Έπειτα έπιασε πάλι τη στράτα του κι έφτασε στα Θεραπειά. Βρίσκει το βαπόρι, έφτασε πάλι στο μπάρκο του.

- Έτοιμα; ρωτά το γραμματικό.

- Έτοιμα.

- Βίρα άγκουρα!

Ο καπετάν Ξυρίχης, αμίλητος, έπιασε τη θέση του στο κάσαρο κι εξακολουθήσαμε το ταξίδι.

Ανδρ. Καρκαβίτσας, Λόγια της πλώρης

Εδώ η αναδρομική αφήγηση δίνει περισσότερες πληροφορίες για τον πρωταγωνιστή του καπετάν Ξυρίχη, που «φωτίζουν» και αιτιολογούν τις ενέργειές του (να τρέξω ανήσυχος στο τηλεγραφείο): επειδή η κακοκαιρία που προηγήθηκε τον έκανε ν' ανησυχεί για τ' αδέρφια του. Παράλληλα, η αναδρομική αυτή αφήγηση προετοιμάζει τον αναγνώστη για τη μετέπειτα δράση. Στο ίδιο διήγημα υπάρχουν παραδείγματα **και συνοπτικής αφήγησης**, με πύκνωση του αφηγηματικού χρόνου («Σκουντούφλης κατεβαίνει ... παίρνει την ακρογιαλιά») και «σκηνής» («Εσπρωξε τον κόσμο ... - Δέκα –δώδεκα χρονών»)

- Τέλος το παρακάτω κείμενο του Μ. Προυστ (από το έργο του «Αναζητώντας το χαμένο χρόνο»)

... Από πολλά κιόλας χρόνια, δεν επιζούσε πια τίποτε για μένα απ' το Κομπραί, παρά μόνο η σκηνή και το δράμα της ώρας που έπρεπε να πλαγιάσω, όταν, μια χειμωνιάτικη μέρα, μόλις γύρισα στο σπίτι, η μητέρα μου, βλέποντας πως κρύωνα, πρότεινε να μου δώσει, μ' όλο που δεν το συνήθιζα, λίγο τσάι. Στην αρχή αρνήθηκα κι ύστερα, δεν ξέρω γιατί, άλλαξα γνώμη. Έστειλε να φέρουν έν' απ' αυτά τα κοντόχοντρα γλυκά που ονομάζονται μικρές μαντλέν και φαίνονται σα να 'χουν χυθεί στην αυλακωτή φόρμα μιας αχιβάδας. Και σε λίγο, μηχανικά, εξουθενωμένος απ' την πληχτική μέρα και την προοπτική ενός θλιβερού αύριο, έφερνα στα χείλια μου μια κουταλιά τσάι όπου είχα αφήσει να μαλακώσει ένα κομμάτι μαντλέν. Αλλά τη στιγμή που η γουλιά, ανακατεμένη με τα ψίχουλα του γλυκού, άγγιξε τον ουρανίσκο μου, σκίρτησα, προσέχοντας κάτι καταπληκτικό που συνέβαινε μέσα μου. Μια γλυκειά απόλαυση με είχε κυριεύσει, απομονωμένη, χωρίς να ξέρω την αιτία της. Μου είχε ξαφνικά κάνει τις περιπέτειες της ζωής αδιάφορες, ακίνδυνες τις καταστροφές της, ανύπαρκτη τη συντομία της, με τον ίδιο τρόπο που επενεργεί ο έρωτας, πλημμυρίζοντάς με με μια πολύτιμη ουσία: ή μάλλον η ουσία αυτή δεν ήταν μέσα μου, ήμουν εγώ. Είχα πάψει να νιώθω τον εαυτό μου μέτριο, τυχαίο, θνητό. Από πού μπορούσε να μου έρχεται αυτή η έντονη χαρά; Αισθανόμουν πως ήταν συνυφασμένη με τη γεύση του τσαγιού και του γλυκού, αλλά και πως την ξεπερνούσε απερίοριστα, πως δεν μπορούσε να είναι της ίδιας φύσης. Από πού ερχόταν; Τι σήμαινε; Πού θα την συλλάβω; [...]

Και ξαφνικά παρουσιάστηκε η ανάμνηση. Αυτή η γεύση ήταν η γεύση του μικρού κομματιού της μαντλέν που την Κυριακή το πρωί στο Κομπραί (τη μέρα εκείνη δεν έβγαίνα πριν απ' την ώρα της λειτουργίας) μου πρόσφερε η θεία μου η Λεονί, όταν πήγαινα να της πω καλημέρα στο δωμάτιό της, αφού πρώτα το βουτούσε στο τσάι ή στο φλαμούρι της. Η όψη της μικρής μαντλέν δε μου 'χε θυμίσει τίποτα πριν να τη γευτώ· ίσως γιατί, έχοντας δει συχνά από τότε μικρές μαντλέν, χωρίς όμως να τις δοκιμάσω, πάνω στα ράφια των ζαχαροπλαστειών, η εικόνα τους είχε εγκαταλείψει εκείνες τις μέρες του Κομπραί για να δεθεί μ' άλλες πιο πρόσφατες· ίσως γιατί, απ' αυτές τις αναμνήσεις τις εγκαταλειμμένες τόσον καιρό έξω απ' τη μνήμη, δεν επιζούσε τίποτα, όλα είχαν διαλυθεί· οι μορφές – κι αυτή ακόμα του μικρού κοχυλιού της ζαχαροπλαστικής, τόσο στρουμπουλά αισθησιακού κάτω απ' τις αυστηρές κι ευλαβικές πτυχές του – είχαν διαλυθεί ή, κοιμισμένες, είχαν χάσει

τη δύναμη της επέκτασης, που θα τους επέτρεπε να ξαναδεθούν με τη συνείδηση. Όταν όμως από ένα μακρινό παρελθόν τίποτα δεν επιζεί, αφού πεθάνουν οι άνθρωποι, αφού καταστραφούν τα άψυχα, μόνες, πιο φθαρτές, αλλά πιο μακρόβιες, πιο άυλες, πιο επιμονες, πιο πιστές, η όσφρηση και η γεύση ζουν για καιρό ακόμα, σα τις ψυχές, για να θυμούνται, να περιμένουν, να ελπίζουν, πάνω σ' όλα αυτά τα ερείπια, να βαστούν χωρίς να λυγίζουν, πάνω στη μικρή σχεδόν άυλη σταγόνα τους, το τεράστιο οικοδόμημα της ανάμνησης.

Και μόλις αναγνώρισα τη γεύση του κομματιού της μαντλέν, βουτηγμένο στο φλαμούρι, που μου 'δινε η θεία μου (μ' όλο που δεν ήξερα ακόμα τότε και μπόρεσα πολύ αργότερα ν' ανακαλύψω γιατί η ανάμνηση αυτή μ' έκανε τόσο ευτυχισμένο), αμέσως, το παλιό γκρίζο σπίτι πάνω στο δρόμο, όπου βρισκόταν το δωμάτιό της, ήρθε σα σκηνικό θεάτρου να στηθεί μπροστά στο εξοχικό σπιτάκι που 'βλεπε στον κήπο και το 'χαν χτίσει για τους γονείς μου στο πίσω του μέρος (αυτή την ξεκομμένη επιφάνεια, τη μόνη που είχα ξαναδεί ως τότε)· και, μαζί με το σπίτι, την πόλη, απ' το πρωί ως το βράδυ και μ' οποιοδήποτε καιρό, την Πλατεία όπου μ' έστελναν πριν απ' το γεύμα, τους δρόμους όπου πήγαινα να κάνω θελήματα, τα εξοχικά δρομάκια που παίρναμε όταν ο καιρός ήταν καλός. Και σαν το παιχνίδι που διασκεδάζει τους Ιάπωνες, όταν μουσκεύουν σ' ένα μπωλ πορσελάνης γεμάτο νερό μικρά κομμάτια χαρτί, αξεχώριστα ως τότε, μα που μόλις βραχούν, τεντώνονται, στρίβουν, χρωματίζονται, διαφοροποιούνται, γίνονται λουλούδια, σπίτια, πρόσωπα στέρα και που τ' αναγνωρίζεις, έτσι και τώρα όλα τα λουλούδια του κήπου μας και του πάρκου του κυρίου Σουάν, και τα νούφαρα της Βιβόν, κι οι καλοί άνθρωποι του χωριού και τα μικρά τους σπίτια, κι η εκκλησία κι όλο το Κομπραί και τα περίχωρά του, όλ' αυτά που παίρνουν μορφή και υλική υπόσταση, βγήκαν, πόλη και κήποι, απ' το φλυτζάνι μου με το τσάι.

- Μ. Προυστ, Αναζητώντας το χαμένο χρόνο. (1) Από τη μεριά του Σουάν, εκδ. Ηριδανός, μετ. Π. Ζάννας, Αθήνα, χ.χ., σελ. 61-65

Το κείμενο αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αφήγησης όπου ο αφηγηματικός χρόνος (η παρουσίαση της γευστικής εμπειρίας του γλυκίσματος με όσα αυτή σημαίνει για τον συγγραφέα στον οποίον ανακαλεί συνειρμικά τις αναμνήσεις των παιδικών του χρόνων) είναι πολύ μεγαλύτερης διάρκειας από τον ιστορικό πραγματικό χρόνο του γεγονότος. Η αφήγηση έχει σκόπιμα επιβραδυνθεί και καταλαβαίνουμε το γιατί: - Γιατί ο συγγραφέας «αναζητά το χρόνο» που πέρασες ζωντανεύοντας στο μυθιστόρημα τις εμπειρίες που του άφησε η ζωή...

- Περιγραφή και αφήγηση (διάκριση – συνύπαρξη)
- Η συνοχή του κειμένου

1. Η περιγραφή απεικονίζει ένα «αντικείμενο» **στατικά μέσα** στο χώρο ενώ ο χρόνος φαίνεται «παγωμένος». Αν το αντικείμενο περιγραφής είναι κινούμενο **η περιγραφή δεν απεικονίζει τα αίτια** που το έθεσαν σε κίνηση **ούτε τα αποτελέσματα** και τις συνέπειες της κίνησής του. Αντίθετα, η αφήγηση

παρουσιάζει ένα πρόσωπο (ή πράγμα, σύνολο κλπ.) **με τρόπο δυναμικό** καθώς ενεργεί, κινείται ή μεταβάλλεται, παρουσιάζει **την εξέλιξη** των γεγονότων, **την αιτία** και το **αποτέλεσμα** μιας κίνησης – εξέλιξης.

Η περιγραφή αναφέρεται στο «**είναι**» (την ύπαρξη τη μορφή...) των πραγμάτων ενώ η αφήγηση στο «**γίγνεσθαι**» (την κίνηση, εξέλιξη ή μεταβολή) τους.

2. Συχνά στην πράξη τα όρια της περιγραφής και της αφήγησης **δεν είναι απολύτως διακριτά**. Κυρίως αυτή η δυσκολία διάκρισης υπάρχει στην περιγραφή μιας διαδικασίας ή της λειτουργίας ενός μηχανήματος. Οι ενέργειες που αποδίδουμε με το λόγο μπορούν να θεωρηθούν **περιγραφή κι όχι αφήγηση γιατί επαναλαμβάνονται σταθερά**, αποτελούν δηλαδή σταθερά γνωρίσματα του αντικειμένου περιγραφής μας.

Όμως και στη λογοτεχνία πολλές φορές η περιγραφή είναι πολύ στενά δεμένη με την αφήγηση και χρειάζεται προσοχή στη διάκρισή τους, όπως φανερώνει το παρακάτω κείμενο:

... Χίμηξε μέσα στην κοιλάδα, ασυγκράτητο τέρας, οργισμένο από τη φοβερή δύναμη που βόγκαγε κλεισμένη στα ατσαλένια σπλάχνα του και το 'κανε να τρέμει σύγκορμο. Πιλαλούσε αγκομαχώντας πάνω στο σιδερένιο του δρόμο, και με τα κυρτά μάτια του κοίταζε με λύσσα, όλο μπροστά του. Ήταν ένας δράκοντας που έφτυνε βραστό σάλιο. Βρουχιότανε κι έτρεχε, ξεφυσούσε σπίθες και κόκκινες φλόγες από τα ρουθούνια, και το σώμα του ήταν μακρύ, χωρισμένο σε χοντρούς σπόνδυλους, σαν πελώριο προκατακλυσμιαίο έντομο.

Η κοιλάδα συνταράχτηκε από τον αχό και τον αντίλαλο. Το φεγγάρι βούλιαξε μέσα στους καπνούς, τα χαμοβούνια τρέμανε και οι άρρωστες φυλλωσιές των παραταγμένων δέντρων σάλεψαν βίαια στο πέρασμα του. Πήγαν κι ήρθαν με τη λικνιστική κίνηση που κάνουν τα ενάλια φυτά, όταν ένα τέρας του βυθού περάσει σύρριζα, σαρώνοντας με τις δυνατές φτερούγες το βαρύ νερό...

Στρ. Μυριβήλη, Τοπίο

Τα κυρίως αφηγηματικά μέρη αυτού του κειμένου είναι: «**Χίμηξε μέσα στην κοιλάδα**» και «**Η κοιλάδα συνταράχτηκε από τον αχό και τον αντίλαλο**». Τα ρήματα της αφήγησης βρίσκονται σε χρόνο αόριστο, δηλ. σ' ένα χρόνο **συνοπτικό**, κατάλληλο να αποδώσει μια εξέλιξη που συνέβη στο παρελθόν.

Το υπόλοιπο κείμενο είναι **περιγραφικό** και τα ρήματα της περιγραφής δίδονται σε χρόνο **παρατατικό**. Ως **εξακολουθητικός** χρόνος ο παρατατικός είναι κατάλληλος να αποδώσει τα μόνιμα χαρακτηριστικά του αντικειμένου περιγραφής που ανήκει στο παρελθόν (βόγκαγε, έκανε, πηλαλούσε, κοίταζε βρουχιότανε κι έτρεχε κλπ.)

- Αν το αντικείμενο περιγραφής απεικονιζόταν στο παρόν, μπορεί να έχουμε **ενεστώτα** στα ρήματα της περιγραφής. Ενεστώτα όμως μπορούμε να έχουμε και σε μια αφήγηση γεγονότων του παρελθόντος, όταν θέλουμε να

προσθέσουμε **ζωντάνια** στην αφήγηση αυτή (δραματικός ή ιστορικός ενεστώτας· σαν να διαδραματίζονται τώρα τα ιστορικά γεγονότα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αφήγησης σε δραματικό ενεστώτα είναι τα ιστορικά έργα του Ιουλίου Καίσαρα αλλά και πολλά μέρη από το ιστορικό έργο του Ξενοφώντος)

3. Η στενή συνύπαρξη περιγραφής και αφήγησης, η παρεμβολή περιγραφών μέσα σε αφηγηματικά κείμενα, εξυπηρετεί πολλούς και ποικίλους στόχους ενός αφηγητή και κυρίως ενός λογοτέχνη .

Η περιγραφή εντός μιας αφήγησης:

- Δίνει το σκηνικό πάνω στο οποίο θα κινηθούν τα πρόσωπα και τα γεγονότα.
- Σκιαγραφεί την προσωπικότητα κάθε πρωταγωνιστή της αφήγησης.
- Πρόσθετα διευκρινιστικές και διαφωτιστικές λεπτομέρειες, άμεσες ή έμμεσες πληροφορίες.
- Λειτουργεί μεταβατικά από το ένα αφηγηματικό μέρος στο επόμενο.
- Επιβραδύνει το χρόνο της αφήγησης και δημιουργεί το αίσθημα της δημιουργεί το αίσθημα της αναμονής και της αγωνίας στον αναγνώστη.
- Συντελεί στη δημιουργία αισθητικής ομορφιάς και απόλαυσης στον αναγνώστη.

Η συνοχή ενός κειμένου είναι η πλέον απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδια την ύπαρξη , τη λειτουργία και την κατανόηση του.

Συνοχή είναι το κατάλληλο «δέσιμο» των λέξεων και προτάσεων (άρα των νοημάτων του κειμένου) χωρίς κενά και χάσματα κατά τη μετάβαση από τη μια στην άλλη. Το ίδιο απαραίτητη είναι η συνοχή **των παραγράφων και των ενοτήτων** μεταξύ τους.

Η συνοχή αυτή εξασφαλίζεται με:

α) **Τη χρήση των διαρθρωτικών λέξεων** που δείχνουν:

επεξήγηση: δηλαδή, μ' άλλα λόγια ...

αντίθεση: εντούτοις, αν και ... αντίθετα ...

προσθήκη: επίσης, και, πρώτον, δεύτερον ...

συμπέρασμα: ώστε, άρα, επομένως ...

χρονική σειρά / σχέση: έπειτα, αργότερα, όταν ...

β) **Την επανάληψη λέξης ή φράσης.**

γ) **Την παράλειψη λέξης ή φράσης** που προαναφέρθηκε και εύκολα εννοείται.

δ) **Τη χρήση αντωνυμιών και επιρρημάτων** που αντικαθιστούν ουσιαστικά και τη χρήση συνώνυμων λέξεων.

ε) Τη χρήση λέξεων γενικότερου περιεχομένου που συμπεριλαμβάνουν περισσότερες επιμέρους έννοιες (συνώνυμες: π. χ. δημιουργός- πλάστης-ποιητής.

ή υπερώνυμες: τριαντάφυλλο, μενεξές)

στ) Τη χρήση του σχήματος «του ολικού και μερικού»

ζ) Τη χρήση γενικότερου όρου – παραπλήσια περίπτωση με την ε'.

η) Τη χρήση λέξεων που παρουσιάζουν νοηματική συγγένεια μεταξύ τους καθώς ανήκουν στον ίδιο χώρο ή τομέα της ζωής.

Η συνοχή μεταξύ των παραγράφων ενός κειμένου επιτυγχάνεται κυρίως με «διαρθρωτικές» λέξεις / εκφράσεις που δείχνουν:

αντίθεση ή εναντίωση (π.χ. από την άλλη πλευρά, όμως, ωστόσο...)

χρονική σχέση (Προηγουμένως, ύστερα, εν τω μεταξύ...),

έμφαση (π.χ. θα ήθελα να τονίσω το εξής ..., να επιστήσω την προσοχή σας...),

απαρίθμηση επιχειρημάτων και εισαγωγή νέας ιδέας (πρώτον ... δεύτερον ... καταρχήν, τελικά, το επόμενο θέμα...)

επεξήγηση (Με όσα είπα προηγουμένως εννοούσα..., για να γίνω σαφέστερος...)

συμπέρασμα ή συγκεφαλαίωση (για να συνοψίσουμε, συγκεφαλαιώνοντας, συμπερασματικά θα λέγαμε

αίτιο – αποτέλεσμα (Γι' αυτό το λόγο, έτσι ... επειδή)

8. Η συνοχή ενός αφηγηματικού κειμένου επιτυγχάνεται και με την οργάνωση της αφήγησης των γεγονότων πάνω στο χρονικό άξονα, δηλαδή την παρουσίαση της διαδοχής τους και της χρονικής του σχέσης:

σύγχρονο ↗ προτερόχρονο
 ↘ υστερόχρονο

ή: { προτερόχρονο σύγχρονο υστερόχρονο }

Ο ΧΡΟΝΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Η συνοχή του κειμένου επιτυγχάνεται επίσης, με το «ενιαίο ύφος» του, το οποίο είναι ανάλογο με το σκοπό για τον οποίο γράφτηκε και στηρίζεται στη χρήση της γλώσσας. Όπου τυχόν παρατηρείται «απόκλιση» αυτό γίνεται σκόπιμα για να «χρωματιστεί» συναισθηματικά το κείμενο (να εκφραστούν συναισθήματα κλπ.)